

PAYİTAHT İSTANBUL'UN SULTAN ŞAİRLERİ (SEYF VE'L KALEM SAHİPLERİ)

Günay KUT*

Osmanlı Padişahları, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren, şairleri ve bilim adamlarını desteklemişler, özellikle Türk dilinin gelişmesinde çok büyük rol oynamışlardır. Şair ve bilim adamlarıyla çok sıkı bir ilişki içinde olmuşlar, pek çok Arapça ve Farsça eserin Türk kültürüne kazandırılmasında bizzat önderlik etmişlerdir. Bunun yegâne sebebi, yeni kurulan imparatorluğun bilgi ve kültür seviyesini yükseltmekti. Fakat bunu yapabilmek için kendilerinin de bilgi sahibi olmaları gerekiyordu. İşte meseleyi bu yönüyle ele aldığımızda şehzâdelerin çok küçük yaştan itibaren özel bir eğitimle yetiştirildiğini de bilmemiz gerekir. Osmanlı Sultanlarının, II. Murad'dan başlayarak İslâm kültür ve edebiyatını da çok iyi bildiklerini ve hemen hemen hepsinin şair olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Sultanları da diğer şairler gibi mahlas kullanmışlardır. Pek çoğunun da divanı bulunmaktadır. II. Murad, Murad ve Murâdî; II. Mehmed, Avnî; II. Bayezid, Adlî; I. Selim, Selim ve Selimî; Süleyman, Muhibbî; II. Selim, Selim ve Selimî; III. Murad, Murad ve Murâdî; III. Mehmed, Mehmed ve Adlî; I. Ahmed, Ahmed ve Bahtî; II. Osman, Fâris ve Fârisî; IV. Murad, Murad ve Muradî; II. Mustafa, İkbâlî; III. Mustafa, Cihangir; III. Ahmed, Necib; I. Mahmud, Sebkatî; III. Selim, Selim ve İlhamî; II. Mahmud, Adlî; V. Mehmed, Reşad mahlaslarını kullanmışlardır. Bu, yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı İmparatorluğunu yönetecek kişilerin, çok küçük yaştan başlayarak öğretimlerine çok önem verilmesine de bağlıydı.

Elimizde şiirleri olan ilk sultan şair II. Murad'dır (807/1404-855/1451). Tahta 824/ 1421 ve 850/1446 olmak üzere iki kez geçmiştir. Hayat hikâyesini yazan kaynaklarda II. Murad, ince, hassas, içkiye ve eğlenceye düşkün, romantik kişiliğiyle vurgulanır. O, ne I. Murad ne de Yıldırım Bayezid gibi savaşçı bir ruha sahiptir. O, bir kültür adamıdır. Bunda belki de biraz çok sevdiği Mara'ya olan tutkusu rol oynar. Ona duygulu şiirler yazar. Aslında bir Sırp Prensesi olan Mara Despina, Sırbistan Kralı Jorj Brankoviç'in kızıdır. II. Murad eşlerinin içinde en çok bu güzel kadını sevmiş, hayata aşk gözlükleri ile bakmış ve

* Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Sâki, getir, getir yine dünki şarâbumı
Söylet dile getir yine çeng ü rebâbumı

Ben var iken gerek bana, bu zevk ü bu safâ
Bir gün gele kim görmeye kimse türâbumı

[Ey şarap sunan güzel, yine dünkü şarabımı getir, yine çeng ve rebâbımı söylet de gönlüm neşelensin. Bu zevk ve safa ben hayatta iken gereklidir. Bir gün (nasıl olsa) kimse toprağımı bile görmeyecek] diyebilmiş bir padişah'tır. Fakat bununla birlikte elde **Dîvân**'ı bulunan ilk şair sultan, Fatih Sultan Mehmed'dir (835/1432-886/1481). Tahta iki kez geçmiştir. II. Murad 848/1444'te tahtı Fatih'e bırakmış fakat iki yıl sonra tekrar tahta geçmeye mecbur olmuştur. Babasının ölümü üzerine 855/1451'de Fatih tekrar tahta geçer. Daha yirmi bir yaşındayken dahiyane bir fikirle gemilerini Baltalimanı'ndan karaya çekerek tekerlekler üzerinden Haliç'e indirmiş ve İstanbul'u fethetmiştir (857/1453). Tam mânâsı ile bir savaşçı, daha doğrusu İslâmî bir deyişle gazâ eri idi. Genç Padişah, bir yandan Osmanlı topraklarını genişletip Rumeli'nin pek çok yerini almış, Doğu'da Uzun Hasan'la savaşmış, Trabzon'u Osmanlı ülkesine katmış, ama bir yandan da sanatçılara, ilim adamlarına aynı derecede önem vermiş, onları özellikle kendisinin de katıldığı meclislerde bir araya getirmiş bir padişah'tı. Kaynaklar onu, fetih babası (Ebü'l-feth) olarak vasıflandırıyorlar. İlme, irfana ve edebiyata olan saygısı ve merakı da kaynaklarda vurgulanır. Ünlü mutasavvıf Câmî (öl. 1492)'ye her yıl bin filori gönderdiği Latîfî Tezkiresi'nde kayıtlıdır¹. Kendisi de şiir yazar Fatih Sultan Mehmed'in şiirde mahlası Avnî idi. Şiirlerinde Ahmed Paşa'nın da etkisinde kalan Avnî, lirik şiirlerin yanı sıra kendisini bir hayli yoran Karamanoğlu için şu beyti yazmaktan kendini alamamıştır:

Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamanî
Hudâ fırsat virürse ger kara yire karam anı

Vasat bir şair olmakla birlikte yer yer çok güzel beyitler söyleyen Fatih, kimliğini ve duygularını söylemekte bir sakınca görmemiş; sevdiği kadına kul olduğunu "*Bir şâha kulam ki kuli sultân-ı cihândır*" diyerek hiç de kolay söylenmeyecek bir mısra-ı berceste yazmıştır.

İstanbul'un güzelliğini ve fethedildiği zaman özellikle Galata'nın hareketli ve gönülaçıcı bir yer olduğunu da bir beytiyle bize bildiriyor Fatih:

Bağlamaz Firdevse gönlünü Kalata'yı gören
Servi anmaz anda serv-i dil-ârâyı gören

¹ Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, Yay. Ahmed Cevdet (İstanbul:İkdam Matbaası, 1314 [1896-97]), 62. Latîfî, aynen şunları söyler: "... ve nazm u inşâya dahi o mertebede râğbetleri ve ehline o derecede hürmetleri varmış ki diyâr-ı Hind'de Hâce-i cihân'a ve vilâyet-i Acem'de Mevlânâ Câmî'ye her sâl bin adet filori irsâl olunmuş."

diyerek Galata'nın cennetten daha güzel olduğunu, oradaki güzellerin de servi unutturduğunu söyler. Ayrıca kendisinin İstanbul'un, sevgilisinin de Galata'nın şahı olduğunu ve elbet bu iki şahtan Galata şahının İstanbul şahına boyun eğeceğini de çok zarif bir şekilde

Avnîyâ kılma gümân kim sana râm ola nigâr
Sen Sitanbul şâhısın ol da Kalata şâhidur

diyerek anlatır.

Farsça olarak söylediği bir beyitte de İstanbul'u ve Galata'yı sevgilisine bağışlamaya hazır olduğunu söyler ki bu, Hâfız'ın (ö.792/1390) ünlü beytinin değiştirilmiş şeklidir. Hafız da sevgilisi gönlünü ettiği takdirde onun siyah benine Semerkant'la Buhara'yı bağışlar:

Eger o Türk-i Şîrâzî be-dest âred dil-i mârâ
Be-hâl-i hindüyeş bahşem Semerkand u Buhârâ

Hâfız bu beyti söylerken sevgilisine kendinin olmayan iki şehir bahşeder. Oysa Fatih, İstanbul'u fethetmiştir, İstanbul'u ve Galata'yı sevgilisine bahşedebilir. O da:

Eger an gebr-i Efrencî be-dest âred dil-i mârâ
Be-hâl-i hindüyeş bahşem Sitanbul u Kalatarâ

Fatih, bir devlet adamı, bir savaş kahramanı yani sahib-seyf; ama öte yandan edebî dünyada olup bitenleri izleyen bir okur ve şair, yani sahib-kalemdir. Beğendiği şiirlere nazire yazan, kendine yazılan kasideleri dikkatle okuyan, hatta kimilerinin etkisinde kalan bir şairdir. Kendisine çok yakın olan Ahmet Paşa'nın, Harîm-i hâstaki içoğlanlardan birine ilgi göstermesi üzerine öldürülmesini emreden Fatih, onu, yazdığı "Kerem" kasidesi üzerine affetmiştir². Ahmet Paşa, Fatih için divanında tam on kaside yazarak onu övmüştür. Bunlardan "Güneş" redifli kasidesinde Fatih, gökteki güneşle bir tutulmuş, harikulade hayallerle övülmüştür³:

² Âşık Çelebi bu olayı şöyle anlatır: (Meredith Owens yayını, London, 1971, 36a) "... Birkaç ehl-i fesâd Harîm-i hâsta olan içoğlanlarından birine aşk-bâzlık ve sevdâ-yı hâmla beden-i sîmîni vaslına dem-sâzlık ider diyü isnâd-ı töhmet iderler. Sultân Mehmed imtihan için ol gulâmı soyar, Ahmed Paşa'yı kendiyile hammâma koyar. Ol gulâmın zülfini traş eyler. Ahmed Paşa'ya onunla şerbet gönderür. Ahmed Paşa dahi bedîhетен bu beyti diyüp râz-ı derûmî fâş eyler. Beyt:

Zülfin gidermiş ol sanem kâfirlığın komaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dahî müselmân olmamış

Pâdişâh evvelâ katl kâsd ider ba'dehu kapucılar odasında habs eyler. Kapucılar odasında iken Pâdişâha "kerem" redif kasidesin gönderür. Sultân Mehmed merhamet idüp otuz akça ile Brusa'da Orhan Gazi Vakfı'na mütevellî eyler..."

³ Bu kaside için bk. Ahmet Atillâ Şentürk, *Ahmed Paşa'nın Güneş Kasidesi Üzerine Düşünceler* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994).

Taht urup tâk-ı felekde husrev-i hâver güneş
Geydi nârencî kaba urındı nûr efser güneş

...

Zıll-ı Hak Sultân Mehemed Hân ki olmuşdur anun
Eşigi toprağınun her zerresi enver güneş

Fatih, edebiyata gösterdiği ilgiyi ve sevgiyi ve edebî çevreleri korumasını bilim sahasında da sürdürmüş, ünlü astronom ve matematikçi Ali Kuşçu'yu İstanbul'a getirmiş, bilim adamları ile kendi huzurunda münakaşalar ettirmiş, eserlerinin şerhini yaptırmıştır. Ayrıca küçük Bellini'nin İstanbul'a gelerek onun portresini yaptığı da malumdur.

Fatih, hayata realist bir gözle bakıyor, insan hayatının geçiciliğine inanıyor, dolayısıyla hayatı gerektiği gibi değerlendirmeyi düşünüyordu. Yani o da babası gibi rind-meşrepti. Böyle olmasa,

Sakiyâ mey ver ki bir gün lâlezâr elden gider
Erişür fasl-ı hazân, bâğ-ı bahâr elden gider

Gırrre olma dil-berâ hüsn ü cemâle kıl vefâ
Bâkî kalmaz kimseye nakş u nigâr elden gider

diyebilir miydi?

Divan sahibi olan Fatih'in Divanının elde mevcut üç nüshası bulunmaktadır. (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum 305, 530, 531) Divan, George Jacob tarafından basılmıştır. Jacob, Divan'a, Upsala Krallık Üniversite Kütüphanesi'nde bir mecmua içinde bulunan şiiirlerle, Ata Tarihi, Sehî, Latîfî ve Hasan Çelebi tezkirelerindeki şiiirleri de almıştır. Divan birkaç kez basılmıştır⁴.

Fatih'in ölümü ne yazık ki taht kavgası getirmiş, Fatih'in oğulları Bayezid ile Cem Sultan'ı birbirine düşürmüştür. Karamanî Mehmed Paşa her iki şehzadeye de durumu bildirmek üzere ulak göndermişse de Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın gönderilen haberciyi yolda öldürtmesi üzerine Cem bu çağrıyla geç öğrenmiş ve bu arada kardeşi Bayezid tahta geçmiştir. Her ikisi arasındaki bu taht kavgası, şair olan Bayezid ve Cem'in şiiirlerine de aksetmiş ve atışmalarına neden olmuştur. Bayezid, Cem hacca gidip döndükten sonra da saltanat davasını edince ona

⁴ George Jacob, *Divan-ı Avni* [Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten des Eroberers von Constantiopol] (Berlin, 1904), S. Sıdkı Bilmen, *Fatih Divanı* (İstanbul: Ahmed Halit Kitabevi, 1944), Kemal Edip Ünsel, *Fatih'in Şiiirleri* (Ankara:TTK, 1946), Ahmet Aymutlu, *Fatih ve Şiiirleri* (İstanbul, 1992), Iskender Pala, "Şair Fatih", *İstanbul Armağanı I. Fetih ve Fatih* (İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995), 283-322. Sonda Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum 305 nüshasının tıpkı basımı yer almaktadır. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Gönül Tekin, "Fatih Devri Türk Edebiyatı" *İstanbul Armağanı I. Fetih ve Fatih* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995), 200.

Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdîre rızâ vermeyesin buna sebep ne

Haccü'l-haremeynem diyüben da'vî kılursın
Bu saltanat-ı dünya için bunca taleb ne

demiş, Cem de kendisine, “Sen gül yastıklarda coşku içinde mutlu bir şekilde gününü geçiriyorsun. Cem’in ayrılıkla dikenli yastık edinmesine sebep ne?” diyerek aynı vezin ve kafiyede bir beyit göndermiştir:

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handân
Cem hecrile bâlîn edine hârî sebep ne

Sofu veya Bayezid-i Veli olarak tanınan II. Bayezid (851/1447-918/1512) Osmanlı tahtına 886/1481 yılında geçer. Osmanlı padişahları arasında âlim ve şair bir padişah olarak tanınan Bayezid, zamanında okul, imaret, medrese, cami yaptırarak İstanbul'un imarı ile yakından ilgilendiği gibi edebiyat ve sanata da çok önem vermiş, valiliği sırasında Amasya'da kendisinden hat dersi aldığı Türk hat sanatının zirvelerinden biri olan Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a davet etmiştir. Böylece hat sanatının İstanbul'da yaygınlaşmasında büyük bir rol oynadığı gibi şiirle de uğraşmıştır. Şiirde Adlî mahlasını kullanmış ve yazmış olduğu şiirler Divan haline getirilmiştir. Divanı 1308 (1890-91)'de basılmıştır. Onun ilme ve kültüre verdiği değer; Câmî'ye babasının gönderdiği yıllık bin floriyi göndermeye devam etmiş olması, otuz kadar şaire maaş bağlaması, Osmanlı tarih yazıcılığını desteklemesi ve İbn-i Kemal'e Türkçe, İdris-i Bitlisî'ye Farsça tarih yazdırmasından da kolayca anlaşılabilir. Kendisi de okumaya çok meraklı idi. Her okuduğu kitabın başına ve sonuna şahsi mührünü bastığı gibi elyazısı ile de eserin ismini sayfanın başına yazardı. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bunun pekçok örneği mevcuttur. Gazellerinden bir örnek:

Ey felek dâyim beni sen nâ-murâd itmek neden
Bini gamgîn eyleyüp ağyârı şâd itmek neden

Dâd elünden ey felek her gün bana cevri eyleyüp
Ol rakîb-i kâfire adl ile dâd itmek neden

Câhilün virüp felek maksûdın ehl-i dânişün
Nâ-murâd olmasını dâyim murâd itmek neden

Hûra benzer ol sanem sûretde gerçi ey felek
Sen bu hüsn ile anı kâfir-nijâd itmek neden

Ni'met-i vaslı felek virüp rakîbe zehrini
Kâsesini pür idüp adl ile zâd itmek neden

Cem (864/1459-900/1495) kardeşi ile olan olaylardan sonra artık İstanbul'da kalamayacağı aşikâr olduğundan çevresindeki şairlerin bir kısmı ile birlikte kaçmıştır. Nis ve Fransa daha sonra da İtalya'da özlem içinde buruk bir hayat yaşamıştır. Şairliği hem babasından, hem de kardeşinden üstün olan Cem, şiirlerinde ülkesine, arkasında bıraktığı annesine ve çocuklarına olan özlemini dile getirmiştir. Hele oğlu Oğuz'un Bayezid tarafından öldürülmesi onda derin yaralar açmış, ve sevgili oğlu için fevkalâde duygu yüklü 33 beyitlik bir mersiye yazmıştır.

Kimi örnekler:

Yakamı yırtup elünden nicesi âh itmeyem
Cânımı odlara atdı derd-i Oğuz Hân felek

Ağlamakdan ol ciğer-güşem firâkından müdâm
Kara kara kanlara boyandı bahristân felek

.....

Bir kılına virseler virmezdim Oğuz Hânunun
Genc-i Karûn ile bin bin milket-i Osmân felek

.....

Âh u vâveylâ dirîg u hasret ü sad derd ü âh
Kim Oğuz Hânım dahı görmeğe yok imkân felek

.....

İşidelden Şâh Oğuz'un şehîd olduğunu
Derd ile oldu Frengistân'da Cem mecnûn felek

[Felek, senin elinden yakamı yırtıp nasıl ah etmeyeyim, Oğuz Han'ın derdi canımı ateşe attı. Ey felek! O ciğerimin köşesinin ayrılığından dolayı devamlı ağlamaktan, denizler kara kara kanlara boyandı. Felek! Karun'un hazinesini, binlerce Osmanlı mülkünü, Oğuz Han'ımın bir kılına verseler vermezdim. Ey felek! Ah, yazıklar olsun, aman yüzlerce dert ve hasret, zira Oğuz Han'ımı bir daha görmem imkânsız.

Ey felek, Oğuz Han'ın şehit olduğunu işittiğinden beri Cem, Frengistan'da mecnun gibi oldu.]

Batı'da Zizimi olarak bilinen Cem, sadece Türkçe şiir yazmamış, bir de Farsça divan meydana getirmiş, ayrıca babası Fatih Sultan Mehmet adına *Cemşîd u Hurşîd* adlı bir de mesnevi yazmıştır⁵. Divanı 1989'da Ankara'da bir cilt halinde basılmıştır⁶.

⁵ Cem Sultan, *Cemşîd ü Hurşîd*, hazırlayan. Münevver Okur (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1997)

⁶ Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvân'ı* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1989)

Affedilmek ve vatana çağrılmak umudu ile yanındaki şairlerden Cem Sadî'si adıyla tanınan Sadî'yle, yazdığı *Kerem* Kasidesi ve *Frengistan* Kasidesi'ni İstanbul'a Bayezid'e göndermiş, fakat umduğu af bir türlü çıkmamıştır. *Kerem* Kasidesi'nin kimi dizeleri gerçekten duygu ve ıstırap doludur:

Husrevâ dinle bu ben mûr-ı zaîfün hâlin
Çünkü sensin bu zamân içre Süleymân-ı kerem

.....

Gerçi yüzüm karadır nâme-i a'mâl gibi
Umaram kim yuya lutfun su-y-ile anı kerem

.....

Gerçi kim cürm ü hatâdur işimiz, noldı atâ
Gerçi kim iki elüm kanda velî kanı kerem

[Ey Sultan, sen şimdi kerem Süleymanısın, öyleyse bir karınca kadar zayıf ve çaresiz olan benim halimi dinle. Gerçi benim yüzüm amel defteri gibi karadır ama yine de senin kereminin onu (kara olan yüzümü) lutfunun suyu ile yıkayıp temizleyeceğini umuyorum. Gerçi işimiz cürm ve hata oldu ama ihsana ne oldu? İki elim kandadır ama kerem nerede?]

Cem Sultan bir Osmanlı Sultanı olmamışsa da Fatih'in oğludur, şehzadelik zamanında valilik yaptığı yerlerde genellikle kültür merkezleri onun çevresinde oluşmuş ve gelişmiştir. Eğer Cem'in kültüre bu denli merakı olmasaydı bugün belki de dinî-destanî niteliğindeki alp-eren Saltuk'un destanı elimizde olmayacaktı. Bu destan, Cem Edirne'de iken Cem'in emri ile Ebû'l-Hayr adlı birisi tarafından sözlü gelenekten yazıya geçirilmiştir. Cem Sultan şiirde en çok Ahmed Paşa'nın ve Necâfî'nin etkisinde kalmış, onların şiirlerine nazireler söylemiştir.

Cem'in şikâyeti, tarihinden, yani felektendir. Bunu yana yakıla anlatır. Bir terki-i bendinde bu konuda kendini yargıladığı da görülmektedir:

Kendü elümle başuma aldum belâları
Kendümden oldı bana bu cürm ü hatâ dirîg

[Başıma gelen belâları ben bizzat kendi başıma getirdim. Ne yazık ki bu yanılığ ve suç benden kaynaklandı.]

Fakat yine dönerek, feleği suçlamış, kendisinden ne istediğini, ona hiç bir şey yapmadığı halde başına neden bu belâların geldiğini sormadan edememiştir:

Nitdüm cihânda sana eyâ bî-vefâ felek
Kim ben şikeste-dilden idersin davâ dirîg

Artık ümidi kalmamıştır. Ne yurduna dönebilecek, ne de kaldığı bu gurbet diyarında mutlu olabilecektir. Dostlarına seslenerek artık onu ölmüş bilmelerini ve matem tutmalarını söyler:

Ey dostlar beni anıcak mâtem eylenüz
Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem

Bu talihsiz şehzade yine de âşık olmadan duramaz. Onu tek yaşatan belki de bu âşık olması ve duygularını şiire dökmesidir. Bu şiirinde Cem, sevgilisinin gözlerinin, saçının ve benlerinin kendisine ıstırap çektiğini söylerken yine feleğe çatmış, çektiği sıkıntıların sevgilisi yüzünden olduğu kadar feleğin de bir o kadar cevri ü cefâ etmesinden kaynaklandığını söylemiştir:

Gözlerün kasd eyledi cânuma câdûlar gibi
Korkarın seylâb olup yaşam aka cûlar gibi

Yüzün üzre gözlerün meyl itdüğince zülfüne
Sünbül otlar sanasın sahrâda âhûlar gibi

Gördüğümce benlerüni ruhlarun üzre senün
Sanuram kim gül direr gülşende hindûlar gibi

Dilberün cevri degüldür yalunuz ben çekdüğüm
Bu felek de cevri ider her lahza meh-rûlar gibi

Âh idüp dokerse n'ola gözleri yaşını Cem
Her sefer sakkâ olup işigüni sular gibi

[Gözlerin cadılar gibi canıma kastetti. Gözyaşlarımın sel olup ırmaklar gibi akmasından korkuyorum. Gözlerin saçlarına doğru yan baktıkça ahular sahrada sünbül otluyorlar zannedersin. Benlerini yanaklarının üstünde gördükçe gül bahçesinde hindu köleler gül topluyorlar zannediyorum. Ben yalnız sevgilinin cevri değil, feleğin de bana ay yüzü güzellere gibi ettiği cevri çekerim. Cem ah ederek göz yaş dökse acayip değildir. Sakka (su dağıtıcısı) olup sevgilinin eşliğini sular gibidir.]

II. Bayezid'in oğlu ve Osmanlı Sultanlarının dokuzuncusu olan Yavuz Sultan Selim (875/1470-926/1520) edebî alanda çok yetkindir. Tahta 918/1512'de geçmiştir. Onun zamanında kültür etkinlikleri de yepyeni boyutlar kazanmıştır. Tebriz seferinden dönerken İstanbul'a beraberinde getirmiş olduğu sanatkarlar, musikişinaslar, hasılı kültür adamları kısa sürede ürünlerini vermiştir. Selim'in Türkçe şiirler söylediğine dair rivâyetler varsa da Âşık Çelebi'nin de dediği gibi Farsça şiirler söylemeye daha meyyal idi. Şiirde Selîm veya Selîmî mahlaslarını kullanırdı. Farsça Divanı 1306 (1888-1889) yılında İstanbul'da, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emri ile de 1904 yılında Berlin'de basılmıştır. Berlin baskısı tıpkıbasım olup, harikulâde süslü bir nüshadan yapılmıştır. Ali Nihat Tarlan tarafından ise Türkçe'ye tercüme edilerek 1946 yılında İstanbul'da basılmıştır. Halk tarafından kendisine kimi Türkçe şiirler de isnad edilmiştir⁷.

⁷ Bu hususta Latîfi Tezkiresi'nde (a.g.e., 69) aynen şunlar yazılıdır: "... ve merhûm tâbe serâhun nâmına okunan Türkî eş'ârün ekseri avamü'n-nâs iftirâsı ve isnâdudur. Ol müsned ve

Sultan Süleyman (900/1494-974/1566), Kanunî adıyla şöhret bulmuştur. Tahta 926/1520'de geçmiştir. Kırk altı yıl saltanat süren Kanunî, on üç kez savaşa katılmış hayatını on üçüncü seferi olan Sigetvar savaşında kaybetmiştir. Kanunî adı ona boşuna verilmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nda bu kanun koyucu sıfatıyla yerini almıştır. Böylesine dolu bir hayat geçiren Sultan, edebî sahada da kendini mükemmel yetiştirmişti. Osmanlı saltanatı Kanunî Sultan Süleyman'la altın devrini yaşamış, edebiyat, mimarî, tıp, astronomi ve diğer sanatlar da Kanunî ile birlikte doruğa çıkmıştı. Osmanlı ordusu, denizde ve karada inanılmaz bir biçimde zaferden zafere koşarken edebiyat çevrelerinde Bakî, Hayalî, Taşlıcalı Yahya Bey, Fuzulî, Lamiî gibi, şiirde kendi çapında bir zirve teşkil eden şairler yetişmişti. Kanunî'nin şiirde de mahareti vardı. Bugün eldeki mevcut şiirleri üç binden fazladır. Kendi el yazısı ile yazdığı şiirlerinin ilk versiyonu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.1132 numarada kayıtlıdır. İstanbul Üniversitesi T.Y. 5467 ile Nuruosmaniye 3873 numarada kayıtlı olan divan nüshaları devrin ünlü tezhip ustası Kara Memi tarafından süslenmiştir. Divan'ının bir kısmı II. Mahmud (1199/1785-1255/1839)'un kızı Âdile Sultan (1241/1826-1316/1899) tarafından bastırılmıştır⁸. Bu baskıda 875 gazel bulunmaktadır. Şiirde Muhibbî mahlasını kullanan Kanunî'nin "Halkın nazarında devlet en çok itibar edilen bir şeydir, ama bu dünyada gerçek devlet bir nefes sağlıktır" anlamında söylediği beyit bugün bile dillerde darbimesel olarak söylenir:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Muhibbî'nin, karısı Hürrem Sultan'a olan aşkı herkes tarafından bilinir. Muhibbî için her şey bir yana karısı Hürrem Sultan bir yanadır. Sevgili oğlu Mustafa'ya bile karısına inandığı için kıymamış mıydı? Bunun üzerine Taşlıcalı Yahya Bey'in

Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yanı
Ecel Celâlîleri aldı Mustafâ Hân'ı

dizeleriyle başlayan ünlü mersiyesini yazması damadı ve aynı zamanda veziri olan Rüstem Paşa'nın azline sebep olmuş ama Yahya Bey'e hiçbir biçimde dokunulmamıştır. Tabii ki bu, kısa sürmüş, Rüstem Paşa'nın tekrar sadarete gelmesi ile Yahya da gözden düşmüştür⁹.

müfterâ olan Türkî eş'ârın (70) her biri mahallinde ve her makâlün kâyili kim idüğü sıhhat üzre takrîr olunmuşdur."

⁸ *Dîvân-ı Muhibbî* (İstanbul, 1308 [1890-91])

⁹ Bu mersiye için bkz. Ahmet Atillâ Şentürk, *Yahyâ Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî Hicviyyesi* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998).

Sevgili karısı Hürrem için yazmış olduğu bir gazel, divanındaki üç bine yakın gazeli gölgede bırakacak nitelikte ve harikulâde bir aşk sarhoşluğu içinde yazılmıştır. Edebiyatı çok yakından izleyen Kanunî, hem çevresindeki şairlerin, hem de geçmişteki şairlerin yazdıklarını okuyordu. Hatta 14. yüzyıl şairlerinden Nesîmî'yi de okumuş ve ondan esinlenerek karısına bu gazeli yazmıştır. Bu gazelde Muhibbî, sevgili karısı Hürrem'e olan sevgisini anlatmış ama sadece bununla kalmamış, Hürrem'in onun hayatındaki yerini de çok iyi belirlemiş, onun değerini, bütün aldığı ve sahip olduğu ülkelerle kıyaslamış ve kendisinin onun karşısındaki durumunu da ona âşık olan bir kişi olarak çok açık bir biçimde ortaya koymuştur. Kanunî bu gazelinde Nesîmî'nin bir şiirinden çok etkilenmiş ve Nesîmî'nin bu gazeline nazire yazmıştır. Nesîmî'nin şiiri:

Nigârum dilberüm yârum nedîmüm mûnisüm cânım
Refîkum hem-demüm ömrüm revânım derde dermânım

Şehüm mâhum dil-ârâmum hayâtum dirliğüm rûhum
Penâhum maksadum meylüm medârum fikretüm cânım

Kamer-çihre perî-rûyum zarîfüm şûhum u şengüm
Semen-bûyum gül-endâmum zihî serv-i gülistânım

Latîfüm nâzüküm hûbum habîbüm turfe-mahbûbum
Hicâzum Ka'be vü Tûrum Behiştüm hûr u rıdvânım

Gülüm reyhânım eşcârüm abîrüm anberüm 'ûdum
Dürüm mervardüm kânım akîküm la'l u mercânım

Dil-efrûzum vefâdârüm ciger-sûzum cefâkârüm
Hudâvendüm cihândârüm emîrüm şâh u sultânım

Çerâğum şem'üm ü nûrum ziyâum yılduzum şemsüm
Hezârüm bülbülüm gülüm Nesîmî-i hoş-elhânım¹⁰

Bu gazel Hürrem Sultan için yazılmıştır:

Celîs-i halvetüm, varum, habîbüm, mâh-ı tâbânım
Enîsüm, mahremüm, varum, güzeller içre sultânım

Hayâtum, hâsılum, ömrüm, şarab-ı Kevserüm, Adnüm
Bahârüm, behçetüm, rûzum, gülüm, ey verd-i handânım

¹⁰ Nesîmî *Dîvânı* (İstanbul: Tasvir-i efkâr matbaası 1286 [1869]), 52.

Neşâtum, işretüm, bezmüm, çerâgum, neyyirüm, şem'üm
Turunc u nâr u nârencüm benüm şem'-i şebistânüm

Nebâtum, şekkerüm, gencüm, bu âlem içre bî-rencüm
Azîzüm, Yûsufum, varum, gönül mısırındaki hânüm

Sitanbulum, Karamanum, diyar-ı milket-i Rûmum
Bedehşânüm u Kıpçagum u Bağdâdum Horâsânüm

Saçı vavum kaşı yayum gözi pür-fitne bîmârum
Ölürsem boynına kanum meded hey nâ-müselmânüm

Kapunda çünki meddâhem seni medh iderem dâim
Yürek pür-gam gözüm pür-nem Muhibbî'yem hoş-elhânüm¹¹

[Halvet arkadaşım, her şeyim, sevgilim, benim ay gibi parıl parıl parlayan güzelim, arkadaşım, mahremim, güzeller içinde sultanım, hayatım, elde ettiğim her şey, ömrüm, kevser şarabım, cennetim, baharım, sevincim, günüm, gülüm, ey açılmış gülüm, neşem, içkim, meclisim, ışığım, nurum, mumum, benim yatak odamın ışığı, turuncum, narım ve portakalım (ağız tadım), şekerim, hazinem bu âlem içinde hiç sıkıntı çekmeyenim, güç sahibim, Yusuf kadar güzelim, gönül şehrindeki sultanım, benim İstanbul'um, Karaman'ım, Rum mülkünün ülkeleri gibi olan (sevgilim), Bedehşan'ım, Kıpçak'ım, Bağdad'ım, Horasan'ım, saçı vav harfi gibi bukle bukle, kaşı yay gibi, gözleri fitne dolu, bakışları hasta bakışları gibi buğulu güzelim.

Sana olan sevgimle ölürsem ey acımasız, imansız güzelim kanım boynunadır, bilesin.

Kapında seni daima öven bir meddahım. Ey tatlı seslim, yüreği gam dolu, gözü yaş dolu bir âşığımın yani Muhibbî'yim]

Asıl adı Roxelana olan Hürrem Sultan, akıllı, hırslı ve güzel bir kadın olarak Kanunî'nin her zaman gözdesi olmayı başarmıştır. Ona yazmış olduğu mektuplar da Kanunî'ye olan aşkını göstermektedir. "Benim sultanım can u gönülden sevgili şahım ve ruh-ı revanım" şeklinde başlayan mektuplar, Topkapı Sarayı Arşivinde mevcuttur.

Kanunî daha evvel de işaret ettiğimiz gibi şairleri desteklemiş, onun devrinde her alanda pek çok eser yazılmıştır. Kimi şairleri harbe giderken bile yanında götürmüştür. Meselâ Taşlıcalı Yahya Bey, Sultan Süleyman'la birlikte hemen hemen bütün seferlere katılmıştır. Hayalî ise Kanunî'nin nedimleri arasında olmuş, onun tarafından korunmuş, kendisine Bey ünvanı ile birlikte bir de sancak

¹¹ Bu gazel matbu nüshada Üniversite Kütüphanesi T.Y. 1976 numaralı nüshadaki versiyondan daha değişiktir. Bkz. *Muhibbî Dîvânı*, hazırlayan. Coşkun Ak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), 551, no. 1848.

verilmiştir. Hatta Kanunî'nin Hayalî'ye bu kadar değer vermesi pek çok şairi kıskandırmıştı. Bunların başında da Taşlıcalı Yahya geliyordu. İstanbul'a hiç gelmeyen, fakat Türk edebiyatının en ünlü şairlerinden olan Fuzulî ise Bağdat'ın alınmasından sonra bu fetihle ilgili çok önemli bir kaside yazmıştır. Evliya Burcu olarak nitelendirdiği Bağdat'ın Kanunî tarafından fethi Fuzulî'yi oldukça etkilemiş, Kanunî'nin adaleti ile, her tarafın, sanki kandillerin aydınlatması gibi ışıltı ışıltı aydınlandığını, son zamanlarda Bağdat'ın içinde zulmün, cahillığın arttığını ve ilm ehlinin hor görüldüğünü, Allah'ın yardımı ile Sultan Süleyman'ın gelerek bu mülkü kurtardığını özellikle vurgulamıştır. Süleyman denizlerin ve karaların padişahıdır. Anlayış sahibi bir kumandan, şefkatli bir liderdir. Sonunda dünyaya iki Süleyman'ın geldiğini (biri Hz. Süleyman) ve ikisinin de adaleti ortaya koyduğunu söyler:

Hak iki âdil Süleyman hâkim etmiş âleme
Evvel ü âhır kılup sırr-ı adâlet âşikâr

Ona yazmış olduğu yedi bendlik terakib-i bendinde de onun adaletinden bahisle kendisine hizmet etme hayalinin gerçekleşmesi için dua eder.

Divanı olmamakla birlikte mecmualarda şiirlerine rastlanan II. Selim de (930/1524-982/1574), tahta 974/1566'da babasının ölümü üzerine geçmiştir. Annesi Kanunî'nin sevgili karısı Hürrem'dir. Selim, Selimî mahlasını kullanır. Onun yaptığı en önemli işlerden biri, şehzadeliğinden başlayarak kendi çevresine şairleri toplamış olmasıdır. Özellikle Gelibolulu Âli, II. Selim'e yakınlığı ile tanınır. Ayrıca II. Selim kitaplarını Edirne'de Selimiyye Camii'ne vakfetmiştir. Bu kitaplar içinde edebiyatla ilgili eserler, özellikle divanlar ön planda gelmektedir.

III. Murad (953/1546-1003/1595) Padişah oluncaya kadar Manisa'da Sancak Beyliği yapar. 982/1574'te tahta geçmiştir. III. Murad, Muradî mahlası ile şiirler yazmıştır. Şiirleri, divanda toplanmış olup fevkalâde güzel bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3874 numarada bulunmaktadır. Eğlenceye, zevke düşkün olan III. Murad'ın şiirlerinin çoğu hayat anlayışının aksine dinî ve tasavvufîdir. Ünlü tarihçi Gelibolulu Âli tarafından şehzadeliği sırasında kendisine *Râhatü'n-nüfûs* adlı bir cinsel eğitim kitabı yazılmıştır. III. Murad edebiyata meraklı ve kendisi de şair olmasına rağmen batıl inançları da olan bir kişiliğe sahipti. Eğer onun zamanında ünlü astronom Takiyeddin'in rasathanesi Dolmabahçe'den topa tutularak yerle bir edilmeseydi Osmanlı'nın astronomide daha ileri gitmiş olacağı öne sürülmektedir. Zira Takiyeddin'in rasatla ilgili çalışmaları, devrinde çok ilgi çekmiş, hatta minyatürleri bile yapılmıştır. Durum böyle iken III. Murad'ın kimi fanatik kişilerin sözlerine kapılarak bu güzel atılımı ortadan kaldırması onun bilime karşı takındığı tavrı gösterir.

Osmanlı Sultanlarından III. Mehmed (973/1566-1012/1603) tahta 1003/1595'te geçmiştir. Adnî mahlası ile şiirler yazdığı bilinmekte ise de divanı yoktur.

Bahtî mahlasını kullanan I. Ahmed (998/1590-1026/1617) ise Divan sahibi olup on dört yaşında iken on dördüncü Osmanlı Padişahı olarak 1012/1603'te tahta geçmiş ve on dört yıl hüküm sürmüştür. Daha çocukken Bahtî mahlasını kullanarak şiir yazmaya başlamış, şiirleriyle bir Divan oluşturmuş olan I. Ahmed beste ve güfte de yazmıştır¹². O da Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'a olan aşkı gibi karısı Kösem Sultan'a âşık. Mevleviliğe eğilimi olan Bahtî, Mevlânâ Cemaleddin-i Rûmî'yi dünyanın mânâ tahtında oturan padişahı olarak niteler ve kendisine onun bendesi olmasını öğütler.

Bahtiyâ! Bendesi ol dergah-i Mevlânâ'nun
Taht-ı ma'nîde odur pâdişehi devrânun

Kendi şiirlerini çok beğenen Sultan Ahmed, ünlü İran şairi Hafız ve Fâris'i yazmış olduğu şiire nazire söylemeye davet eder, yani onlara meydan okur. Bu davranış divan edebiyatında şairlerin kendi şiirlerini övme biçimidir:

Bahtiyâ bu nazmuna Hâfız nazîre söylesün
Fâris ise arsa-i nazm içre düşürsün inân

Sultan Ahmed, devrinde olan savaşlardan muzafferiyet haberleri geldikçe sevincini mısralara dökmüştür:

Minnet Allâha ki erişdi beşâret haberi
Geldi cân kulağına yine meserret haberi

Mâl u rızkıyle iki kal'a bırakmış küffâr
Erdi hoş peyk-i sabâ ile ganîmet haberi

[Allaha şükürler olsun ki müjde geldi, can kulağına mutlu haber ulaştı. Kâfir mal ve içindeki erzakıyla iki kale bırakmış, saba ulağı ile bu ganîmet haberi bize ulaştı.]

Osmanlı Sultanlarının belki de en bahtsız Yedikule'de hunharcasına daha on dokuz yaşındayken öldürülen II. Osman (1013/1604-1031/1622)'dir. Tahta 1027/1618'de geçmiştir. Genç Osman olarak da bilinir. Fârisî adı ile oldukça sade şiirler bırakmıştır arkasında.

Câna kâr eyledi güzel sitemün
Olmadı zerrece bana keremün

Gerçi bağlandı dil o kâkülüne
Beni dîvâne etdi gonca femün

Çok güzel sevdim âlem içre bugün
Görmedim böyle derdini serimün

¹² İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili* (İstanbul: Kitabevi, 1999).

Gayriye bezlidersin ihsânun
Bana kaldı çekmeğe elemün

Fârisî aşk ile yatur hasta
Lutf ile hânesine bas kademün

Bir beytinde başına geleceklerden sanki haberdardır:

Niyetim hizmet idi saltanat u devletüme
Çalışur hâsîd ü bed-hâh benüm nekbetime

1032/1609'da tahta geçen Osmanlı Sultanları arasında Muradî mahlası ile şiirler söylemekle beraber edebî yeteneği olmayan IV. Murad (1018/1609-1049/1640) aslında Fatih, Kanunî gibi etrafında geniş bir kültür merkezi oluşturan ve onların sohbetinden hoşlanan, zaman zaman onlardan şiir dinleyen, devrinde çok önemli tarihi eserler verilen bir padişahdır. Çevresindeki şairler, başta Nef'î ve Şeyhülislam Yahya'dır. Devrin önemli şairleri ise sayı bakımından gerçekten kalabalıktır. İlk akla gelenler Ganî-zâde Nadirî, Nev'i-zâde Atayî, Cevrî, Sabrî, Şehrî, Nailî ve hakkında şiir ve inşâsının birbirinden güzel olduğuna hüküm verilen Veysî gibi şairlerdir.

IV. Murad' 'Leylek' lakabı ile anılan Tıflî Çelebi'den *Şeh-nâme* dinlerdi. Hicvi yasak ettiği devrin ünlü kaside yazarı ve divan şairi Nef'î'yi ise sık sık yanına çağırarak, şiir ve hicivlerini okuturdu. Kendisine hicvi yasak ettiği halde hiciv yazmaktan kendini alamayan Nef'î için sonradan ölüm fermanı vermiştir. Nef'î'nin Divanında IV. Murad için yazılmış on bir kaside vardır. Nef'î ayrıca padişahın atları için iki *rahşîyye* yazmış (*Der ta'rif-i esbân-ı şeh-süvâr-ı zamân*), bunlardan birini padişahın emri ile kaleme almıştır. Bu kasideyi yazmak ve IV. Murad'ın atlarını tam anlamı ile tanımlayabilmek için İstabl-ı Âmire'ye gitmiş, bütün atları gözden geçirerek renklerini, özelliklerini tesbit etmiş ve 84 beyitlik kasidesini öyle yazmış ve IV. Murad'ı övmüştür. Buradan anlaşıldığına göre, IV. Murad'ın *Bad-ı sabâ*, *Tayyâr*, *Evren*, *Saçlı Doru*, *Mercan*, *Celâlî Yağızı*, *Edhem* (2 tane), *Hümâ*, *Kapu Ağası Dorusu*, *Arslan Dorusu*, *Cebelî Doru*, *Kayısoğlu Dorusu*, *Ağa Alacası*, *Şam Alacası*, *Dağlar Delisi*, *Sürahi-i Ser-efraz*, adlı atları vardır. Dağlar Delisi adlı atı ile ilgili üç beyit aşağıya alınmıştır¹³:

Bir de Dağlar Delisi'dir ki şitâb ettikçe
Bir olur zelzeleden lerze-i kûh u deryâ

Sarsılır arz u semâ sanki kıyâmet koparır
Böyledir tünd şitâb eylediğince ammâ

Nâmı Dağlar Delisi kendisi âhû-yı Harem
Perçemi sünbül-i Çîn cebhesi dîbâ-yı Hitâ

¹³ *Divân-ı Nef'î* (İstanbul: Ceride-i havadis matbaası, 1269 [1852-53]), 56-57.

[Bir de Dağlar Delisi adlı atı vardır ki koştukça sarsıntısından dağlar ve denizler titrer, yüzü ve gökyüzü öyle sarsılır ki sanki kıyamet kopar. Ama işte böyledir Dağlar Delisi hızlı koşunca. Adı Dağlar Delisi ama kendisi bir harem ahusudur. Perçemi büklüm büklüm sünbül, alını ise Hıta ülkesindeki ipekli kumaşlar gibi yumuşacık ve parlaktır.]

Söz açılmışken Türklerin ata karşı olan sevgilerinin bir simgesi olan Sisli Kırat'ın mezarından da bahsetmek yerinde olacaktır. III. Osman (1110/1699-1171/1757). Tahta 1168/1754'te geçmiştir. Sevgili atı ölünce ona bir mezar yaptırmış, üzerine de bir kitabe yazdırtmıştır:

Zill-ı Hak Hazret-i Osman Hânın
Sisli Kıratı ki anılmıştır
Bu makam içre o gömülmüştür

Vefâ'î mahlası ile şiirler yazdığı bilinen IV. Mehmed (1051/1642-1104/1693) ve Ahmed mahlasını kullanan II. Ahmed (1052/1643-1106/1695) hakkında elde Divanları olmadığı için pek bir şey söylenemezse de mecmualarda şiirlerine rastlanmaktadır. Şairlere ve edebiyata meraklı olduklarına şüphe yoktur. II. Ahmed'in şiirine bir örnek:

Kaşların yâsına dedim, olayın kurbân ana
Hışm ile dilber dedi lâyük mü ol kurbân ana

Sîne sahrâsında ekdim çün mahabbet tohmını
Dem-be-dem yağdırsa tan mı gözlerim bârân ana

Hey kıyâmet gönlüne sorma hesabın zülfünün
Elli bin yıldan uzundur bu şeb-i hicrân ana

Zülfi nakkâşı, suya bir nakş eder ki reşk eder
Mânî-i Çîn yazdığı nakş-ı nigâristân ana

Cânlar oda atmasun yazukdur ol sayyâda din
Yüzün açun kim ola cân u gönül hayrân ana

Ahmed için cevri çekmez der imiş müdde'î
Ol seni cânndan sever yaraşmaz ol bühtân ana

Lâle Devri'nin siyasî mimarı olan III. Ahmed (1084/1673-1149/1736) Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan değişik, yeniliklere açık padişahı, Ahmed ve Necîb mahlası ile şiirler yazmıştır. 1115/1703'te tahta geçmiş 1143/1730'da Patrona Halil isyanı ile tahttan indirilmiştir. Sadrazamı ve damadı Nevşehirli İbrahim Paşa da kültüre, yeniliklere ve eğlenceye en az III. Ahmed kadar düşkündü. Bu devirde İstanbul'da yapılan çeşme, saray, kasır hiçbir devirde yapılmamıştır. III. Ahmed, aynı zamanda iyi bir hattattır. III. Ahmed

çeşmesi olarak anılan Ayasofya Camii güneyindeki çeşmesine tarih dizesini bizzat kendisi yazmıştır. Aslında kitabe, devrin ünlü şairi Vehbî tarafından kaleme alınmış, III. Ahmed'in tarih mısraında yaptığı hata da düzeltilmiştir. Bu tarih mısraı:

“Aç besmeyleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle duâ”

Sayısal değeri ebcede göre 1141/1728-29'dur.

III. Ahmed, çevresindeki kişilerle akşamları değişik köşk ve kasırlarda eğlenirdi. Neşat-âbâd Sarayı veya Neşat-âbâd Kasrı ve Defterdarburnu Sarayı olarak bilinen Saray, Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından III. Ahmed için yaptırılmıştır. Ortaköy'le Kuruçeşme arasında kalan bir yerde yaptırılan Saray'ın bitiminde III. Ahmed Saray'a davet edilmiş, kayıklarla Saray'a gidilmiş ve bütün gün burada meclisler kurulmuş, yenilip içilmiş, III. Ahmed Saray'ı çok beğenmiş ve “Neşat-âbâd'ı kendimize safâ ile yer edindik. Ey gam senin artık yokluk diyarına gitmen gerekir” demiştir:

Biz safâ ile Neşat-âbâd'ı ettik çün makar
Sana da ey gam adem-âbâda lâzımdır sefer

III. Ahmed, Dîvân sahibidir. Kardeşinin çocuğu olan I. Mahmud'a öğüdü ilginçtir:

Hayr-endîş ey vücûd-ı kerîm
Kimseye etme kendini teslîm

Hâcet ashâbına adâlet kıl
Fukarâ hâline riâyet kıl

.....

Sana şeh-zâdeler emânetdir
Lâyık-ı şân olan siyânetdir

Dâimâ saltanatta var olasın
Ferr ü şevketle ber-karâr olasın

Eyleye bahtını küşâde Hudâ
Hayme-i ömrün ola pâ-ber-câ

Fer bulup necm-i baht-ı mes'ûdun
Ola meşhur nâm-ı Mahmûd'un¹⁴

Tahta 1171/1757'de geçen III. Ahmed'in oğlu Cihangir mahlası ile şiirler yazan III. Mustafa (1129/1717-1187/1774)nın ünlü bir dörtlüğü vardır ki

¹⁴ Rüştü Şardağ, *Şair Sultanlar* (Ankara: İş Bankası, 1982), 226-29 (II. Ahmed).

kendisinden bahsedilen her kaynakta yer alır. Devlet adamı ve şair Râgıb Paşa bu dörtlüğe nazire söylemişse de III. Mustafa'nın ayarına çıkamamıştır:

Yıkılıptur bu cihân sanma ki bir dem düzele
Devleti çarh-ı denî verdi kamu mübtezele

Şimdi ebvâb-ı saâdetde gezen hep hezele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i Lem-yezele

1203/1789'da tahta geçen 1122/1807'de Kabakçı isyanı ile tahttan indirilen III. Selim (1175/1761-1223/1808), İlhâmî mahlası ile şiirler yazmış ve Divan tertip etmiştir. Sultan şairler arasında Cem Sultan'dan ve Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra şiirleri üzerinde durulması gereken padişahlar arasındadır. III. Selim'in musiki ile yakından ilgisi, hele devrinin ünlü şairi Galata Mevlevihanesi şeyhi Şeyh Galib'le olan dostluğu, bu Osmanlı Padişahını elbette şiirde de olgunlaştırmıştı. İlhâmî Divanı'nda devrinin özellikleri olan mahallileşme cereyanının etkilerini görmekle birlikte Nedim ve Şeyh Galib etkilerini de görmemek imkânsızdır. Divan edebiyatının kara gözlü güzeli artık elâ gözlüdür bu güzellerde alışlageldiği gibi gözlerin ille de "kara olması" gereği III. Selim'de hiç dikkate alınmamıştır. Buna rağmen "ela gözlü"nün nadir de olsa III. Selim'den evvel -meselâ Nedim- mevcut olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Neler çektim bu dünyâda ben ol gözü elâlardan
Usandım gayrı bîzârım sitemli merhabâlardan

Divan tertibini ve niçin İlhâmî mahlasını aldığını uzun bir manzume ile anlatarak şiirlerindeki kusurlar için özürler diler; Farsça, Arapça bilmediğini, Bostan ve Gülistan okumadığını, akraba ve dostlarının teşviki ile yazdığını söylese de bunu tevazu ile söylediği malumdur:

Besmeleyle işe ettim ibtidâ
.....

Gerçi eş'ârımda nükte yok durur
Hem fesâhatde kusûrum çok durur

Anı ben görmedim üstâddan hem
Yok hilâfım benim Allâhu a'lem

Ne Fârsî okudum ben hod ne Tâzî
Ne ta'lîm eyledim nazm-ı Hicâz'ı

Ne Bostan okudum ben ne Gülistan
Nola affeylese erbâb-ı irfân
.....

Selîm ismi değil çün bana mahsûs
Şiirde etdim İlhâmî tahallus

Dediler akraba vü dost u yârân
Elinden geliyor yap sen de dîvân

Bugün, İlhamî adına saptanabilen altı Divan nüshası bulunmaktadır. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum 33, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Hazine 1001 ve 1002, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 5507, 5514 ve 5526.

Osmanlı padişahı olmayan, fakat hanedana mensup şehzade ve sultanlardan da şiir yazan ve Divan sahibi olanlar vardır. Bunlar, Cem'i dışarda bırakırsak Harimî mahlası ile şiirler yazan ve çevresinde bir kültür merkezi oluşturan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut (1470-1513), Şâhî mahlaslı Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid (1527-1562), ve Cem gibi kendi adını mahlas olarak kullanan II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan'dır. Âdile Sultan, duygusal, samimi ve dinî şiirler yazmış Divan sahibi sultandır.

Osmanlı Sultanlarının ve hatta Şehzadelerinin böylesine edebiyat ve şiirle meşgul olmaları, devrinin şiir anlayışını ve kültürünü en az devrinin şairleri kadar bilmeleri ve zaman zaman onlarla boy ölçüşmeleri ve onları korumaları; şairlerin en yüksek mevkiden başlayarak esnaf tabakalarının herbir dalından çıkabilmesi muhakkak ki Osmanlı İmparatorluğu sürecince insanların kültür seviyelerinin hiç de küçümsenmeyecek derecede olduğunu göstermektedir.